

Podrijetlo običaja krsne slave kod dalmatinskih katolika

Ivo Mišur*

Sažetak

U radu je prikazan običaj krsne slave, tj. slavljenja sveca zaštitnika obitelji, kod rimokatolika u dijelovima Dalmacije u kojima je prisutan. Provedena je analiza radi potvrđivanja dvije hipoteze. Jedna pokušava pojasniti nastanak običaja, a druga razvoj krsne slave kod katolika i pravoslavaca. Rekonstruirani su uvjeti oblikovanja i podrijetlo krsne slave te je iznesena titularno–pastoralna teza o njezinu nastanku. Definirano je razdoblje formiranja toga običaja. Ispitan je utjecaj reformi kalendara u 16. i 20. stoljeću na diversifikaciju svetačko–slavskoga fonda. Analiziran je fond svetaca koji se slave te su utvrđene zastupljenosti najčešćih slava kod dalmatinskih katolika, uspoređujući ih s najčešćim slavama pravoslavaca iz drugih područja prema podacima Vuka Karadžića.

Ključne riječi: krsna slava; katolici; Dalmacija; običaji; sveci zaštitnici

Uvod

U nekim dijelovima Dalmacije, Hercegovine i Crne Gore među katoličkim je stanovništvom raširen običaj slavljenja zajedničkoga sveca zaštitnika više domaćinstava. Pri tom valja napomenuti da svetac koji se štuje nije naslovni zaštitnik župne crkve. Kada domaćinstva koja slave svojega sveca imaju zajedničko podrijetlo i nose isto prezime, tada sačinjavaju rod ili pleme. Međutim, nije nužno da slavljenci žive na okupu (Kutleša, 2010, 267).

Proslava u svečevu čast održava se jednom godišnje na njegov spomendan. Običaj se sastoji od religioznoga i profanoga dijela. Slavljenci taj dan odlaze na sv. Misu (u nekim krajevima obvezna je ispovijed i post prethodnoga dana). Slavlje se nastavlja ručkom, a u novije vrijeme i/ili večerom za prijatelje, kumove i rodbinu, koja se obvezno održava u kući domaćina. Među Hrvatima rimokatolicima krsna slava (bila) je raširena u Konavlima, dolini Neretve, Vrgorskoj krajini, Makarskom primorju i Imotskoj krajini (Banović, 1985, 268–275; Kutle-

* Ivo Mišur, mag. ing. mech. Adresa: Ladišina 15, 10000 Zagreb, Hrvatska. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6044-8208>. E–adresa: ivo.misur@gmail.com

ša, 2010, 267). Također su ju slavili i djelomično još slave katolici u zapadnoj Hercegovini (Mostarsko Blato, Mostar, Posušje, Drinovci, Broćno i Ljubuški) i istočnoj Hercegovini (Jelinić, 1927, 103; Puljić, 1994, 384). Običaj je bio prisutan i u selima naseljenima Hrvatima u okolici Knina (Kninsko polje, Zvjerinac i Vrpolje) (Nakićenović, 1999, 102, 130, 137). Osim u Hrvatskoj te susjednoj Bosni i Hercegovini, slave ju Hrvati u Boki kotorskoj, Kosovu te karaševski Hrvati u Rumunjskoj, kao i Hrvati grkokatolici na Žumberku na krajnjem sjeveroistoku Hrvatske (Bara, 2011, 64; Banović, 1985, 270).

U radu su postavljena dva istraživačka pitanja i dvije hipoteze. Pitanje podrijetla krsne slave pokušava se objasniti rekonstrukcijom uvjeta njezina nastanka. Hipoteza je da je običaj nastao iz štovanja svetaca zaštitnika župa u specifičnim pastoralnim uvjetima uzrokovanim povijesnim zbivanjima na točno određenom području. Metodologija je proučavanje slučajeva različite masovnosti štovanja svetaca na raznim geografskim područjima. Drugo istraživačko pitanje ispituje podrijetlo običaja kod dalmatinskih katolika, odnosno pokušava se utvrditi je li običaj autohton, nastao iz katoličke tradicije, ili je primljen od pravoslavaca, u čijem su okružju živjeli. Hipoteza je da se, ako su katolici primili običaj od pravoslavnih, u katoličkom fondu krsnih slava nalaze sveci koji se češće slave u istočnoj tradiciji kršćanstva. Metoda kojom se testira to pitanje analiza je najčešćih svetaca koji se slave kao krsne slave u Katoličkoj crkvi i kod pravoslavaca.

1. Dosadašnje publikacije

Iako publikacije katoličku krsnu slavu u Dalmaciji spominju već od 18. stoljeća, najviše je o ovom običaju pisano tijekom 20. stoljeća u člancima i knjigama koje se bave etnologijom i genealogijom.¹ Spomen krsne slave u arhivskim izvorima još je slabo istražena. Andrija Kačić Miošić spominje ga u djelu *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* izdanom 1756. godine (Kačić Miošić, 1836, 74). Hrvatski etnolog Stjepan Banović 1912. godine u članku *O porijeklu slave krsnog imena* u *Glasniku Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine* objavio je rezultate terenskoga istraživanja u kojem se nalaze popisi obiteljskih krsnih slava Makarskog primorja i Vrgorske krajine (Banović, 1985). Marijan Stojković (1933) objavio je rad *Podgora u XVII stoljeću*, koji sadrži autorov popis obiteljskih zaštitnika te kratak osvrt na taj običaj u tom mjestu. Običaj *brgulje* opisuje Silvestar Kutleša 1936. godine u svojoj knjizi *Život i običaji u Imockoj krajini* (usp. Kutleša, 1997). Radovan Jerković prije Drugoga svjetskoga rata počeo je pisati knjigu o povijesti župa i stanovništva doline Neretve u kojoj je između ostaloga popisao krsne slave većine obitelji s toga područja. Jerković je umro 1950. godine, a knjiga je objavljena posthumno tek 2000. godine (Jerković, 2000).

Krsnom slavom u Tučepima bavio se je Milan Šetka (1968) u svojoj knjizi *Tučepska spomenica*. Vjeko Vrčić (1974) u knjizi *Neretvanske župe* objavio je kr-

1 Običaj spominje i Alberto Fortis u svojem putopisu *Put po Dalmaciji 1774*. godine ne definirajući je li riječ o pravoslavnom ili katoličkom običaju.

sne slave rodova iz Metkovića, Opuzena, Dobranja i Vidonja. Vrčić je objavio i knjige *Župe Imotske krajine: I. dio* (Vrčić, 1978), *Župe Imotske krajine: II. dio* (Vrčić, 1980) i *Plemena Imotske krajine* (Vrčić, 1990), u kojima je objavio slave nekih obitelji s toga područja. Josip Bebić (1983) u knjizi *Župa Opuzen* popisao je krsne slave opuzenskih obitelji. Karlo Jurišić (1989) pisao je o običaju u članku *Despotov Zaostrog kroz povijest*.

Mile Vidović (1995) objavio je knjigu *Župa Dobranje — Bijeli Vir*, u kojoj opisuje običaj te daje popis slava tamošnjih rodova. U knjizi *Kninska krajina* Save Nakićenovića, pisanoj tijekom dvadesetih godina 20. stoljeća, a objavljenoj tek 1999. autor bilježi tek tri sela u kojima su katolici držali taj običaj (Kninsko Polje, Vrpolje i Zvjerinac) (Nakićenović, 1999, 102, 130, 137). Smiljana Šunde (2001) objavila je knjigu *Sutikla: Crkva, legende i običaji u Podgori*, u kojoj je između ostaloga opisala taj običaj. Maja Šunjić (2009) objavila je članak *Stanovništvo Komina u 18. i prvjoj polovici 19. stoljeća*, u kojem se je u kratkom ekskursu osvrnula na običaj krsne slave na Neretvi te dala popis slava iskoristivši već objavljene podatke.

U novije vrijeme o krsnoj slavi su pisale Antonija Zaradija Kiš i Vedrana Vela Puharić (2012) u radu *Kulturološke perspektive utonule baštine sv. Martina na Makarskom primorju*. Ivo Mišur (2018) objavio je članak *Promjenjivost krsne slave neretvanskih katolika*. Isti je autor objavio članak *Krsna slava neretvanskih katolika prije Drugoga svjetskog rata* (Mišur, 2020), a početkom listopada 2021. godine u Metkoviću je na 17. neretvanskim znanstvenim i kulturnim susretima održao predavanje o krsnoj slavi neretvanskih katolika (IKA, 2021a). U Slivnu kraj Imotskoga 29. rujna 2021. održan je okrugli stol *Naši nebeski zaštitnici*, na kojem je vodena rasprava i o običaju brgulje u tom kraju (IKA, 2021b).

Među dalmatinskim katolicima ne postoji jedinstveni naziv za taj običaj. Andrija Kačić Miošić sredinom 18. stoljeća piše da obitelji svece zaštitnike *drže* te ih naziva *braniteljima* (Kačić Miošić, 1836, 74). Svece se naziva *zaštitnicima plemena* (Šetka 1968, 70). U Zaostrogu je taj običaj nazivan jednostavno *svetac*, slavljeničke obitelji sveca *služe* (Jurišić, 1989, 322). Nazivi koji se još koriste su *krsnica*, *plemenski zaštitnik* i *služba*. Vrčić (1974; 1990) spominje *krsnice*, *plemenske zaštitnike* i glagol *slaviti*, Bebić (1983) *svece zaštitnike* i *plemenske zaštitnike*, Mile Vidović (1995 i 2010) *krsnicu* i glagol *služiti*, a Maja Šunjić (2009) *krsnu slavu*. Kutleša (1997, 267) u poglavlju *Svetkovine pojedinih kuća* običaj naziva *brguljom*. U nekim naseljima slavljenike se naziva *svečari* ili *svećenjacima* (Stojković, 1933, 140).

2. Podrijetlo krsne slave

2.1. Okolnosti nastanka

U nedostatku izvornih povijesnih dokumenata istraživači, ponajprije oni iz Srbije, gdje je taj običaj najrašireniji, razvili su dvije teorije o nastanku toga običaja. Vuk Stefanović Karadžić prvi je istraživao običaj među pravoslavnim Sr-

bima razvivši teoriju da je krsna slava nastala prilikom pokršćavanja, kada su Slaveni počeli slaviti sveca na čiji su se spomendan pokrštali (Karadžić, 1818, s. v. крсно име). Nekolicina autora nadopunila je tu teoriju te korijene krsne slave vidi u pretkršćanskim običajima štovanja mrtvih kao što su larizam (Truhelka, 1985), kult heroja (Vasić, 1985) i kult predaka (Skarić, 1985). Kristijanizacijom je štovanje predaka zamijenjeno štovanjem svetaca. Druga grupa istraživača smatra da je slava nastala u okrilju srpske pravoslavne crkve zahvaljujući liturgijskim reformama Rastka Nemanjića (koga Srpska pravoslavna crkva slavi kao sv. Savu) u 14. stoljeću, tj. izmještanjem ritualnoga klanja životinja izvan crkve te molitvom *Pamjat svetome* (Grujić, 1985; Bogdanović, 1985; Kalezić, 2000).

Teorije o uzimanju sveca zaštitnika čiji je spomendan bio na dan kada se je predak nečije obitelji krstio zastarjele su i nedokazive, ne samo zbog prevelikoga vremenskoga odmak od vremena pokršćavanja, nego i zbog relativno skromnoga fonda svetaca koji se slave s obzirom na one prisutne u kalendaru (Vulović, 1892, 59). Teza o Rastku Nemanjiću kao neizravnom začetniku toga običaja neodrživa je jer se je običaj razvio ne samo kod Srba, nego i kod drugih pravoslavnih naroda (Bugari, Crnogorci, Makedonci Karavlasli), kao i kod katolika (Albanci i Hrvati), o čemu je već 1912. godine pisao Ćiro Truhelka (Truhelka, 1985, 355). Važan je čimbenik u objema teorijama navodna nepromjenjivost, odnosno nepupitna nasljednost krsne slave, koja ima svoj kontinuitet po muškoj liniji. Prvi je tezu o nepromjenjivosti iznio Vuk Karadžić u *Srpskom rječniku* 1818. godine. Prema njemu »Srbliin ima po jedan dan u godini, koga on slavi, i to se zove 'krsno ime', koji se ne mijenja nego ostaje od koljena na koljeno« (Karadžić, 1818, s. v. крсно име).² Poslije njega skoro su svi istraživači prihvatili te dvije teze bez prethodnoga preispitivanja.

Analizom neretvanskih krsnih slava iz različitih razdoblja utvrđeno je da su slave promjenjivoga karaktera (Mišur, 2018, 88). S obzirom na uzrok postoje matrimonijalna i migratorna promjena slave. Matrimonijalna se promjena slave događa kada muškarac prihvati sveca zaštitnika ženine obitelji (Vidović, 2010, 729). Migratorna promjena sveca odvija se nakon preseljenja obitelji u novo mjesto stanovanja. Tada se zapušta slavljenje dotadašnjeg sveca zaštitnika te obilježava sveca zaštitnika matične župe iz koje se je obitelj doselila. Migratorna promjena upućuje na način nastanka toga običaja. Vladislav Skarić na tom tragu ukazuje na nestalnost crkvenih građevina (ratovi, požari, potresi), te upućuje na to da nakon nestanka crkve, proslava njezina patrona prelazi u seoska domaćinstva. Proslava se dakle prenosi s crkve na obitelj (Skarić, 1985, 299–300). Skarićeva teorija o nastanku slave ne objašnjava teritorijalnu ograničenost toga običaja.

Upravo su geografske granice rasprostranjenosti bile važan čimbenik nastanka toga običaja. Michael Mitterauer (1996, 375) ukazuje na izostanak pastoralne skrbi zbog nedostatka svećenstva na područjima gdje je nastala slava. Tamo je prakticiranje religije bilo prisiljeno povući se u domove te je tako običaj dobio

2 Citirani tekst autor članka transliterirao je iz ćirilice.

obiteljski karakter. Ta teorija ne objašnjava zašto se pored ustaljenih vjerskih blagdana Uskrsa i Božića postoji potreba za dodatnim vjerskim proslavama točno određenoga sveca.

U ovom radu se dokazuje da su za nastanak, razvoj i masovno širenje proslave obiteljskoga sveca zaštitnika bila potrebna oba uvjeta: nestanak ili promjena titulara župne crkve stanovanja te izostanak pastoralne skrbi. Krsna je slava raširena na područjima koja su bila pod osmanskim vlašću. Riječ je o demografski opustošenim krajevima, gdje je katolička crkvena uprava svedena na minimum, a svećenstvo je bilo malobrojno. Tako je na području Makarske biskupije, koja je sto dvadeset godina bila bez biskupa, tijekom 16. stoljeća djelovao jedino samostan u Zaostrogu. Brojne su crkve porušene ili prenamijenjene u džamije (Jurišić, 1972, 32). Krsna slava nije zabilježena u drugim krajevima naseljenima stanovništvom izbjeglim pred Turcima, što ukazuje na to da običaj nije postojao prije osmanlijskih osvajanja.

Drugi uvjet nastanka slave, nestanak odnosno promjena naslovnoga sveca župe stanovanja može se dogoditi na tri načina. Prvi je da obitelj migrira u drugo mjesto gdje postoji crkva koja slavi drugoga sveca. Drugi je način da crkva strada te se više ne obnavlja, a treći je način da se promijeni titular župe. Primjer nastanka krsne slave izmjenom titulara župe nalazi se kod katolika u Tivtu. Sv. Šimun bio je zaštitnik grada do 1734. godine, kada je izgrađena crkva sv. Ante, koji je preuzeo ulogu patrona Tivta. Međutim, sv. Šimun nastavio se je slaviti te se je kod mnogih tivćanskih starosjedilačkih obitelji održao kao krsna slava (28. listopada) (Lisavac et al., 2015, 205–206). To je jedinstven slučaj da je poznata točna godina kada slavljenje naslovnoga zaštitnika župe postaje obiteljska krsna slava. U Konavlima su brojni primjeri crkava koje su s vremenom prestale biti župne te su ih dijelovi nekadašnjih župa nastavili slaviti kao svoje zaštitnike. U Mihanićima je seoska slava sv. Mihovil (Mitrović, 1912, 395). Tamošnja je župna crkva sv. Srđa i Baha izgrađena 1584. godine, a grobna se crkva sv. Mihovila spominje već 1549. godine. Još je primjera konavoskih seoskih slava koje koincidiraju s crkvama izgrađenim prije 18. stoljeća, kao što su Višnjici (Mala Gospa), Karasovići (sv. Petar), Čilipi (sv. Nikola), Mrcine–Dubravka (sv. Nikola i sv. Dimitrije), Đurinići (sv. Križ) (Dubrovačka biskupija, s. a.).

2.2. *Nastanak krsne slave iz štovanja sveca zaštitnika župe*

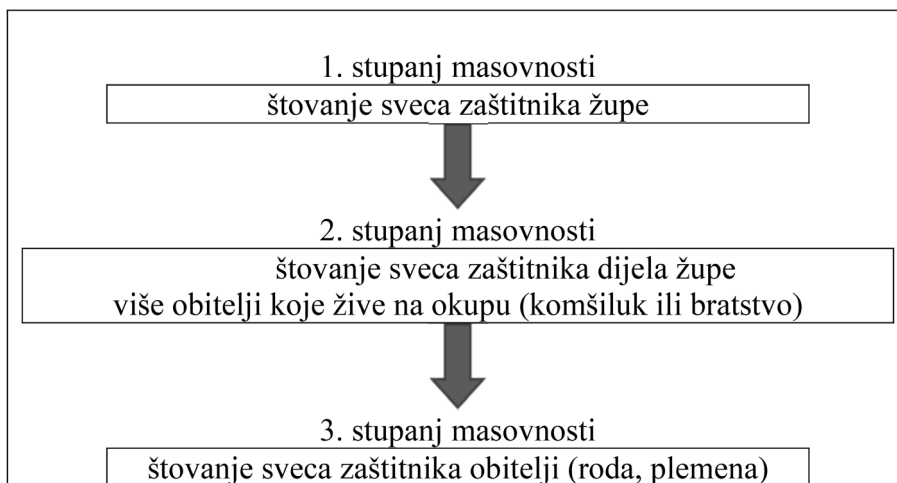
Prilikom terenskih istraživanja ovog običaja često dolazi do nedovoljnoga razumijevanja pojma te ispitanici kao zaštitnika obitelji pogrešno navedu sveca kojemu je posvećena župna crkva. Početkom 19. stoljeća Karadžić zamjećuje da se osim obiteljskih slava u Crnoj Gori slavi hramska slava (ekvivalent katoličkomu zaštitniku župe). Pokušao je od ispitanika saznati koja je glavna slava, ona obiteljska ili crkvena, međutim nije uspio dobiti zadovoljavajući odgovor te je i sam ostao u nedoumici (Karadžić, 1818, s.v. *прислављати*). Zbunjenost dijela stanovništva nije neobična jer često dolazi do promjene statusa sveca zaštitnika (prilikom osnivanja župe i izgradnje crkve sveca koji je krsna slava nekih obitelji,

primjerice sv. Nikola u Metkoviću) ili migracijama kada se nastavi slaviti svetac zaštitnik ishodišne župe, koji tako postaje obiteljska krsna slava) (Mišur, 2018, 88). Granice između obiteljskih zaštitnika i patrona župa u praksi su često flotantne.

U Konavlima je običaj krsne slave drukčiji nego kod ostatka katolika. Jednoga sveca slavi cijelo naselje ili je podjela da dijelovi sela slave svojega sveca (najčešće gornji dio slavi jednoga, a donji dio drugoga sveca) (Mitrović, 1912, 395). Razlika je u tom što slavljenici nisu nužno rodbinski povezani, odnosno više rodova koji čine bratstvo ili *komišluk* slavi zajedničkoga sveca. Takav oblik krsne slave djelomično je zastupljen u Boki kotorskoj, a čini se da je bio prisutan u Kninskoj krajini i nekim drugim područjima (Nakićenović, 1999, 102, 130, 137). Sličan običaj opisuje Milan Đakov Milićević kad piše da pridošlica u bratstvo Drobnjaka u Crnoj Gori obvezno slavi krsnu slavu toga bratstva, a onu vlastitu fakultativno (Milićević, 1877, 97–98).

Skarić opaža da u proslavi patrona župe i obiteljskoga zaštitnika nema razlika u ključnim karakteristikama (povod, struktura i izvedba) (Skarić, 1985, 299). Tomu opažanju valja dodati i spomenutu konavosku krsnu slavu, gdje se svetac obilježava kao zaštitnik dijela župe. Glavna problematika istraživanja krsne slave su flotantne granice između štovanja sveca zaštitnika župe ili crkve, sveca zaštitnika dijela župe te sveca zaštitnika roda. Proslave i rituali su identični, te se te tri proslave međusobno razlikuju jedino u stupnju masovnosti. Svetac zaštitnik župe ima najveću masovnost, nakon čega slijedi svetac dijela župe, a štovanje zaštitnika jedne obitelji svedeno je samo na njezine pripadnike te ima najmanji stupanj masovnosti. Sva tri stupnja međusobno su povezana jer su se razvijali jedan iz drugoga smanjivanjem masovnosti slavljenika (zaštitnik župe u zaštitnika dijela župe, a taj u zaštitnika roda). Nagle promjene, kao što su promjena titulara župne crkve, mogu dovesti do razvoja štovanja župnoga patrona u obiteljskoga zaštitnika, dakle bez međukoraka, tj. drugoga stupnja (primjer sv. Šimuna u Tivtu). Običaj krsne slave obuhvaća drugi i treći stupanj masovnosti, dakle svece zaštitnike dijela župe i zaštitnike obitelji. Svetac svoju župu, zaselak ili rod štiti, tj. brani. Pripadnost je u tom odnosu uzajamna. Ne samo da je on njihov svetac, nego su i oni njegovi štice. Smanjivanjem stupnja masovnosti smanjuje se obim onoga što svetac štiti.

Može se zaključiti da granice između pojedinih stupnjeva nisu bile strogo definirane u prošlosti, a tako je i danas. Zamršenosti pridonosi i činjenici da je na različitim područjima drukčiji udio dvaju stupnjeva masovnosti. Drugi stupanj (zaštitnik bratstva) dominantno je (bio) zastupljen u Kninskoj krajini i Konavlima. U Imotskoj krajini, Vrgorskoj krajini, Makarskom primorju i dolini Neretve prisutan je (bio) isključivo treći stupanj, a u Boki kotorskoj zastupljena su oba stupnja masovnosti (Banović, 1985, 268–275).

Slika 1. Stupnjevi razvoja štovanja sveca s obzirom na masovnost

Image 1: Stages in the development of saint veneration with regard to numbers of believers

4. Usporedba svetačkoga fonda krsnih slava katolika i pravoslavaca

4.1. Fond srpsko–pravoslavnih i dalmatinsko–katoličkih slava

Ne postoje statistički obrađeni podatci pravoslavnih krsnih slava. Prema Karadžiću najčešće su slave srpskih obitelji sv. Nikola (Nikoljdan), sv. Juraj (Đurdevdan i Đurdic), sv. Ivan Krstitelj (Jovanjdan) i sv. Mihovil (Arandelovdan) (Karadžić, 1818, s. v. крсно име). Kod katolika su zasad obrađeni podatci za dolinu Neretve, a uvidom u popise slava drugih područja dolazi se do podataka o najvećoj zastupljenosti tamošnjih svetaca. Najzastupljenija krsna slava kod neretvanskih katolika su Svi sveti, koji čine skoro polovicu svih slava, zatim sv. Nikola, sv. Ivan apostol i sv. Martin. Primorje u okolici Makarske najviše slavi sv. Jurja, ali je velik utjecaj Podgore, gdje čak trideset dvije obitelji slavi toga sveca. U primorskim mjestima slavi se još sv. Mihovil, sv. Martin i tradicionalni pomorski svetac sv. Nikola. U Vrgorcu su uvjerljivo najzastupljeniji Svi sveti (65%), a slave se još sv. Ivan apostol, sv. Mihovil i Uzvišenje sv. Križa (Banović, 1985, 268–275). U Boki je zamjetna dominacija Svi svetih, a u Konavlima dominiraju slave posvećene Blaženoj Djevici Mariji (Velika Gospa, Mala Gospa i Gospa od Andela) (Mitrović, 1912, 395–396).

Usporede li se podatci, evidentno je da je uočljiva razlika u pravoslavnom i katoličkom fondu. Krsna slava Svih svetih, koju pravoslavni uopće ne poznaju, kod katolika je najraširenija u dolini Neretve, Vrgorskoj krajini i Boki kotorskoj. Dominantna rasprostranjenost Svih svetih još nije razjašnjena. Opuzenski župnik Josip Bebić 1983. godine, ne znajući za njezinu mnogobrojnost, iznio je tezu da

su tu slavu prihvatile one obitelji koje prije nisu imale slavu, pa su ju počele slaviti nakon doseljenja (Bebić, 1983, 110). Vjeko Vrčić donosi zanimljivost iz sela Biorine kod Imotskoga, gdje su rodovi podrijetlom iz Poljica slavili sv. Luku, a doseljenici iz zapadne Hercegovine Sve svete (Vrčić, 2010, 43).

Važna je razlika i slava Jovanjdan. Za razliku od katolika, gdje je dominantno prisutno slavljenje sv. Ivana apostola, a tek sporadično Glavosjek sv. Ivana Krstitelja, kod pravoslavnih Srba omjer dvaju svetaca je drukčiji. Srpske obitelji velikom većinom slave sv. Ivana Krstitelja, koji se kao slava obilježava 20. siječnja (Mišur, 2020, 185; Karadžić, 1818, s. v. крсно име). Sv. Juraj gotovo je nepoznata slava među dalmatinskim katolicima, izuzev sela Podgora. Razlog valja tražiti u obližnjem vrhu koji nosi naziv sv. Jure na Biokovu. Kod pravoslavaca je pak Đurđevdan (sv. Juraj) jedna od najzastupljenijih slava, a u Dabrobosanskoj mitropoliji i najčešća (Šematizam, 1882).

Jedine slave koje su bitno prisutne kod obiju vjeroispovijesti su sv. Nikola i sv. Mihovil (Mišur, 2020, 185; Karadžić, 1818, s. v. крсно име). Slavljenje sv. Nikole u Dalmaciji posebno je rašireno gdje su mu posvećene brojne crkve i kapelice jer je taj svetac zaštitnik pomoraca. Zastupljenost sv. Mihovila u dalmatinskim katolika nema bitan udio, izuzev Imotske krajine, gdje je najzastupljeniji svetac (Kutleša, 1997, 267). U Prološcu se još prije osmanlijskih osvajanja nalazila crkva posvećena tomu svecu (Vrčić, 2010, 207). Crkva sv. Mihovila u Rašćanama najstarija je sačuvana crkva u Imotskoj krajini, a njezina je gradnja počela u proljeće 1599. godine (Vrčić, 1978, 62). Valja istaknuti da su stanovnici sela Slivno, gdje je taj svetac najslavljeniji, pokapali mrtve kod crkve posvećene tomu svecu u Rašćanima (Vrčić, 2010, 266). Na tom području brojne su druge crkve, kapelice i oltari posvećeni sv. Mihovilu. Stoga je s obzirom na brojnost crkava značajna zastupljenost te krsne slave u Imotskoj krajini sukladna titularno–pastoralnoj tezi o njezinu nastanku. Shodno tomu, visoka zastupljenost pojedinih slava indirektno daje podatke o prisutnosti velikoga broja crkava posvećenih tomu svecu u Dalmaciji i njezinu zaleđu u ranom srednjem vijeku prije turskih prodora.

4.2. Razvoj katoličkoga slavskoga fonda reformom kalendara

Utjecaj je na taj običaj imala reforma kalendara koju je papa Grgur XIII. je proveo u 16. stoljeću. Početna razlika u odnosu na računanje vremena prema starom, julijanskom kalendaru tada je iznosila deset dana. Sasvim je izvjesno da je prihvaćanje reforme kalendara među stanovništvom bio jedan višegodišnji proces, koji je tek započinjao proglasom (Jurišić, 1972, 154). U prilog toj tezi svjedoče promjene slava koje su se dogodile prelaskom s julijanskoga na gregorijanski kalendar.

Analiza pokazuje da je manji broj obitelji nastavio obilježavati slavu ravnajući se prema julijanskom kalendaru, t. j. zadržavši datum, ali promijenivši sveca uzevši onoga koji se taj dan spominje prema gregorijanskom kalendaru. Dio Kačića Miošića sredinom 18. stoljeća slavio je sv. Ivana apostola 27. prosinca,

a dio *na hrišćanski* 7. siječnja (Kačić Miošić, 1836, 74). Makarsko primorje nije bilo jedino područje na kojem se datum slave nije prilagodio reformi kalendara. Krsna slava sv. Lucijana, koji se slavi 7. siječnja, prisutna jedino u Neretvi, također je potekla iz slave sv. Ivana apostola prema julijanskom kalendaru. Dokaz su toj tvrdnji Obradovići u Vidonjama, koji slave sv. Ivana apostola 27. prosinca, a njihovi su rođaci istoga prezimena u susjednim Dobranjama usvojili slavljenje sv. Lucijana (Vidović, 2000, 496; Vidović, 2010, 198). Obitelji koje slave tu slavu pratile su julijanski kalendar tijekom 18. stoljeća, kada je razlika između kalendara iznosila jedanaest dana, što je vremenska razlika između spomendana sv. Ivana apostola i sv. Lucijana.

Brojne obitelji u Neretvi slave Sveta Tri kralja (6. siječnja) i za pretpostaviti je da je riječ o rodovima koji su izvornu slavu sv. Ivana apostola zamijenili novom prije 1700. godine, kada je razlika između kalendara iznosila deset dana. Valja napomenuti da je u nekim obiteljima dolazilo do nekonsistentnosti u datumu slavljenja dviju slava sv. Lucijana i Tri kralja. Tako Banović u Bristu popisuje Miošiće koji slave Bogojavljenje (6. siječnja), iako su još u 18. stoljeću slavili 7. siječnja (Banović, 1985, 268). Također, je kod dvije metkovske obitelji, Mijić i Medar, prije Drugoga svjetskoga rata zatečena slava bila Sveta Tri kralja, da bi 1974. godine to bio sv. Lucijan (Vidović, 2000, 265; Vrčić 1974, 86). Zabilježeno je samo jedno vraćanje izvornoj slavi i prihvaćanje gregorijanskoga datuma. Riječ je o Kačićima koji su svetkovanje sv. Ivana Krivca (na krivi datum) prestali slaviti 1930. godine (Jurišić, 1972, 155).

Još jedna slava nastala reformom je sv. Martin, koji se obilježava 11. studenoga. Nastala je iz slave Svih svetih, čiji je spomendan deset dana ranije, što koincidira s kalendarskom razlikom u 17. stoljeću. Čini se da se obitelj Medak u Desnama podijelila oko datuma proslave, jer dio njih slavi Sve svete, a dio za zaštitnika smatra sv. Martina (Vidović, 2000, 211). Također, Čovići iz Zavojana slave Sve svete, a oni u Tučepima slave sv. Martina (Banović, 1985, 273; Šetka, 1998, 31).

Budući da ne postoje popisi krsnih slava prije reforme kalendara, nije moguće dokazivanje kalendarskoga utjecaja za svaku postreformnu slavu. Indikativna su neke endemske slave, kao primjerice Našašće sv. Križa (3. svibnja) koju su u Podgori slavili Sanci, kojoj prethodi spomendan sv. Jurja (23. travnja). Slava Obrezanja Gospodinova (1. siječnja) vrlo vjerojatno razvila se je iz štovanja sv. Tome apostola, koji se prema kalendaru u Katoličkoj crkvi prije 1960. godine slavio 21. prosinca (Stojković, 1933, 140; Banović, 1985, 269). Indikativna je slava sv. Brune, čijemu spomendanu 6. listopada deset dana ranije prethodi sv. Kuzma i Damjan. Slave sv. Brune i Obrezanja Gospodinova u Dalmaciji zabilježene su jedino u Baćini, Gracu i Podgori (Banović, 1985, 269).

Tablica 1. Prikaz promjena krsnih slava uzrokovanih prelaskom s julijanskoga na gregorijanski kalendar

Table 1: Change of the family patron saint caused by the shift from the Julian to the Gregorian calendar

<i>Izvorni datum prije reforme</i>	<i>Prijereformna slava (nadslava)</i>	<i>Novi datum nakon reforme</i>	<i>Postreformna slava (podslava)</i>	<i>Područje na kojem se slavi³</i>
23. travnja	sv. Juraj	3. svibnja	Našašće sv. Križa	MP
26. rujna	sv. Kuzma i Damjan	6. listopada	sv. Bruno	MP
1. studenoga	Svi sveti	11. studenoga	sv. Martin	MP i DN
21. prosinca	sv. Toma	1. siječnja	Obrezanje Kristovo	MP
27. prosinca	sv. Ivan apostol	6. siječnja	Tri kralja	MP, VK i DN
27. prosinca	sv. Ivan apostol	7. siječnja	sv. Lucijan	DN

Analizom razvoja fonda krsnih slava evidentno je da je postojao osnovni, primarni sloj prijerreformnih slava (nadslave) od kojih su kalendarskom reformom nastale nove, postreformne slave (podslave) računanjem datuma slave prema julijanskom kalendaru. U postreformne se ubrajaju Sveta Tri kralja, sv. Lucijan i sv. Martin zabilježene na području Neretve, te Obrezanje Kristovo, Našašće sv. Križa i sv. Bruno, koje se slave u Vrgorskoj krajini i Makarskom primorju.

Dokaz kontinuiranoga otpora promjenama datuma reforma je rimskoga kalendara iz 1960. godine, koja je utjecala na pomicanje spomendana sv. Tome apostola (s 21. prosinca na 3. srpnja). Obitelji Nikolić iz Krvavca, Dugandžić iz Komina te Šeput i Tutavac iz Slivna Ravna, koje su jedine u Neretvi imale tu slavu, nastavile su slaviti svojega sveca prema pretkoncilskom kalendaru 21. prosinca (Vidović, 2000, 240, 448).

Uspoređujući neretvansku slavsku statistiku zaključuje se da većina obitelji na tom području slavi prijerreformne slave (Svi sveti, sv. Ivan, sv. Nikola i dr.) nego one nastale reformom kalendara (sv. Martin, Bogojavljenje, sv. Lucijan, Obrezanje Kristovo) te se može zaključiti da je većina obitelji prihvatila reformu kalendara pomaknuvši datum slavljenja, a manjina (12%) je ostala pri julijanskom promijenivši slavu. Ako se iskoriste statistički podatci neretvanskih slava objavljenih 2020. godine, dolazi se do podatka o najslavljenijim svecima na tom području. Kada se udjelima prijerreformnih zbroje udjeli njihovih podslava, tada

3 Objašnjenje kratica: DN = dolina Neretve, MP = Makarsko primorje, VK = Vrgorska krajina. Abbreviations: DN — Neretva Valley, MP— Makarska Riviera, VK— Vrgorac Area.

je evidentno da tri nadslave, Svi sveti, sv. Nikola i sv. Ivan sačinjavaju 93% svih neretvanskih krsnih slava (Mišur, 2020, 187).

Pojava krsnih slava uzrokovanih reformom kalendara pokazuju da je među precima dalmatinskih katolika slava bila prisutna prije prihvatanja gregorijanskoga kalendara. Također, dokazuje da je službena Crkva imala ograničen utjecaj na taj običaj. Analiza pokazuje da su katolički i pravoslavni običaj krsne slave imali zajedničke uvjete nastanka (izostanak pastoralne skrbi i promjene titulara crkve najbliže mjestu stanovanja) te istu temeljnu formu slavljenja (misa, liturgija i spremanje objeda). Međutim, zamjetne su bitne razlike u fondu svetaca koje slave pravoslavci i onih koje slave katolici, što upućuje na paralelan, nezavisan razvoj običaja u obje zajednice. Razlike u svetačkom fondu uzrokovane su, prema svemu sudeći, različitim tituliranjem naslovnih svetaca crkvi u Katoličkoj crkvi i pravoslavlju. Na uzajamnu povezanost srednjovjekovnih crkava u sjevernoj Albaniji i Crnoj Gori sa srpskim krsnim slavama upućivao je Vladislav Skarić (Skarić, 1986, 304).

Zaključak

Krsna je slava običaj slavljenja sveca zaštitnika obitelji. Ne postoji jedinstveni naziv toga običaja u Dalmaciji. Običaj je nastao u specifičnim uvjetima na prostorima u kojima je manjkalo pastoralne skrbi nad katolicima koji su se našli pod osmanlijskom vlašću. Migracijama bi obitelji dolaskom na novu destinaciju uslijed nedostatka liturgijskoga života nastavile slaviti sveca koji je bio zaštitnik njihove ishodišne župe. Također, nerijetke promjene naslovnih svetaca župnih crkava uzrokovale su da stanovništvo nastavi slaviti bivšega sveca kao obiteljsku slavu. Zastupljenost slava indirektno daje podatke o brojnosti crkava posvećenih pojedinomu svecu prije osmanskih osvajanja na predmetnom području.

Ishodište je običaja u slavljenju župnoga sveca zaštitnika kao prvoga stupnja masovnosti štovanja iz kojega je potekao drugi stupanj — štovanje zaštitnika dijela sela. Kada bi u istom zaselku živio samo jedan rod (istoga prezimena), tada bi štovanje prešlo u treći, najniži stupanj masovnosti i svetac bi postao plemenski zaštitnik određenoga roda. Običaj krsne slave obuhvaća drugi i treći stupanj masovnosti. Granice između stupnjeva često su flotantne.

Gregorijanska reforma kalendara utjecala je na nastanak novih slava kod katolika. Izvorne, prijereformne slave mogu se zvati nadslavama, a one postreformne podslavama. Bitne razlike u fondu svetaca koji se slave dokazuju da je krsna slava među dalmatinskim katolicima nastala te se je razvijala neovisno o pravoslavnom običaju u neposrednom susjedstvu. Jedinstveni fond svetaca koji koincidira s titularima crkva na tom području daje naslutiti da običaj ima naznake autohtonosti među katoličkim stanovništvom u Dalmaciji. Nepostojanje krsne slave u drugim hrvatskim krajevima gdje su doselile izbjeglice pred ratnim zbivanjima tijekom rata s Turcima i pojava postreformnih slava ukazuju da je slavljenje svetaca zaštitnika obitelji počelo nakon osmanlijskih osvajanja, a prije gregorijanske reforme kalendara smještajući nastanak toga običaja u 16. stoljeće.

Literatura

- Banović, Stjepan (1985). O porijeklu slave krsnog imena. U: Ivan Kovačević (ur.), *O krsnom imenu* (str. 261–277). Beograd: Prosveta.
- Bara, Mario (2011). Prešućeni karaševski Hrvati: Karaševci u vojvodanskom dijelu Banata. *Godišnjak za znanstvena istraživanja*, 3(3), 57–84.
- Bebić, Josip (1983). *Župa Opuzen*. Opuzen: Župni ured Opuzen.
- Bogdanović, Dimitrije (1985). Krsna slava kao svetosavski kult. U: Ivan Kovačević (ur.), *O krsnom imenu* (str. 486–511). Beograd: Prosveta.
- Dubrovačka biskupija (s. a.). Konavoski dekanat. *Dubrovačka biskupija: Od ljudi za ljude*. URL: https://www.dubrovačka-biskupija.hr/portal/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=116&Itemid=572 (10. 2. 2022.)
- Grujić, Radoslav (1985). Crkveni elementi krsne slave. U: Ivan Kovačević (ur.), *O krsnom imenu* (str. 407–485). Beograd: Prosveta.
- IKA (2021a). Otvoreni Dani don Radovana Jerkovića u Župi sv. Nikole u Metkoviću. *Informativna katolička agencija*, 1. listopada. URL: <https://ika.hkm.hr/novosti/otvoreni-dani-don-radovana-jerkovica-u-zupi-sv-nikole-u-metkovicu/> (10. 2. 2022.)
- IKA (2021b). Održan okrugli stol Naši nebeski zaštitnici, sveci, obiteljske svetkovine, brguje. *Informativna katolička agencija*, 30. rujna. URL: <https://ika.hkm.hr/novosti/odrzan-okrugli-stol-nasi-nebeski-zastitnici-sveci-obiteljske-svetkovine-brguje/> (10. 2. 2022.)
- Jelinić, Julijan (1927). *Spomenici kulturnoga rada bosanskih Franjevaca (1437–1878)*. Zagreb: JAZU.
- Jerković, Radovan (2000). *Život i djelo: Prigodom 100. godišnjice rođenja, 150. godišnjice mučeničke smrti (1900.–1950.)*. Metković: Matica hrvatska.
- Jurišić, Karlo (1972). *Katolička crkva na biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Jurišić, Karlo (1989). Despotov Zaostrog kroz povijest: (Ulomci iz prošlosti). *Makarski zbornik*, 2, 279–337.
- Kačić Miošić, Andrija (1836). *Razgovor ugodni národa slovinskoga*. Beč: J. Venedikta slavenska knjigarnica.
- Kalezić, Dimitrije (2000). *Krsne slave u Srba*. Beograd: Narodna knjiga.
- Karadžić, Vuk (1818). Српски рјчник, ишолкован њемачким и латинским ријечма: Скупио га и на свијеш издао Вук Стефановић: *Wolf Stephanson's Serbisch-Deutsch-Lateinisch Wörterbuch: Lupi Stephani F. Lexicon Sebico-Germanico-Latinum*. U Beču: gedruckt bei P.P. Armenieren.
- Kutleša, Silvestar (1997). *Život i običaji u Imockoj krajini*. Imotski: Matica hrvatska.
- Lisavac, Katarina; Mihaliček, Marija; Vrzić, Milena; Popović, Ana (2015). *Studija kulturne baštine Vrmca*. Tivat: Opština Tivat.
- Milićević, Milan (1877). Slave u Srba. *Godišnjica Nikole Čupića*, 1, 89–150.
- Mišur, Ivo (2018). Promjenjivost krsne slave neretvanskih katolika. *Ethnologica Dalmatica*, 25, 81–96.
- Mišur, Ivo (2020). Krsna slava neretvanskih katolika prije Drugog svjetskog rata. *Služba Božja*, 60(2), 175–190.
- Mitrović, Aleksandar (1912). Krsno ime nije ni patarenskog, ni srpskog, ni pravoslavnog postanka. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, 24, 391–396.
- Mitterauer, Michael (1996). Family contexts: The Balkans in European comparison. *The History of the Family*, 1(4), 387–406.

- Nakićenović, Sava (1999). *Kninska krajina*. Beograd: IKP Nikola Pašić.
- Puljić, Ivica (1994). *Život i životno okruženje Hrvata istočne Hercegovine*. Mostar: Hutovo.
- Skarić, Vladislav (1985). Postanak krsnoga imena. U: Ivan Kovačević (ur.), *O krsnom imenu* (str. 287–331). Beograd: Prosveta.
- Stojković, Marijan (1933). Podgora u XVII stoljeću: Obiteljske i demotične crtice od 1621 do 1730 godine. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 29(1), 95–145.
- Šematizam pravoslavne mitropolije i arhidijaceze dabro–bosanske za godinu 1882. (1882). Đorđe Nikolajević (ur.) Sarajevo: Zemaljska tiskara
- Šetka, Milan (1968). *Tučepaska spomenica*. Tučepi: s.l.
- Šunde, Smiljana (2001). *Sutikla: Crkva, legende i običaji u Podgori*. Zagreb: vlastita naklada.
- Šunjić, Maja (2009). Stanovništvo Komina u 18. i prvjoj polovici 19. stoljeća. *Povijesni prilozi*, 28(37), 317–343.
- Truhelka, Ćiro (1985). Testament gosta Radina. U: Ivan Kovačević (ur.), *O krsnom imenu* (str. 342–407). Beograd: Prosveta.
- Vasić, Miloje (1985). Slava — krsno ime. U: Ivan Kovačević (ur.), *O krsnom imenu* (str. 209–260). Beograd: Prosveta.
- Vidović, Mile (1995). *Župa Dobranje — Bijeli Vir*. Metković: Matica hrvatska.
- Vidović, Mile (2010). *Povijest župa doline Neretve*. Metković: Matica hrvatska.
- Vrčić, Vjeko (1974). *Neretvanske župe*. Metković: vlastita naklada.
- Vrčić, Vjeko (1978). *Župe Imotske krajine: I. dio*. Imotski: vlastita naklada.
- Vrčić, Vjeko (1980). *Župe Imotske krajine: II. dio*. Imotski: vlastita naklada.
- Vrčić, Vjeko (1990). *Plemena Imotske krajine*. Imotski: vlastita naklada.
- Vulović, Srećko (1892). Tko su bili starosjedioci Boke Kotorske: Pismo prijatelju u Americi. *Vijenac*, 4, 56–59.
- Zaradija Kiš, Antonija; Vela Puharić, Vedrana (2012). Kulturološke perspektive utonule baštine sv. Martina na Makarskom primorju. U: Marko Mustapić i Ivan Hrstić (ur.), *Makarsko primorje danas: Makarsko primorje od kraja Drugog svjetskog rata do 2011.* (str. 385–405). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

The Origin of the Krsna Slava Custom among Dalmatian Catholics

Ivo Mišur*

Summary

The krsna slava involves the custom of celebrating the feast day of a family patron saint which originated under specific circumstances in southern Dalmatia and Herzegovina. Key to the emergence of the custom of baptism are the disappearance of the titular of the parish and the lack of pastoral care which caused the practice of religion to wane in the family home. The absence of this custom in other parts of Croatia where refugees settled before the war with the Turks and the appearance of post–reform celebrations indicate that the veneration of a family’s patron saint began after the Ottoman conquests and before the Gregorian calendar reform, that is, in the 16th century. Patronal feasts were mass worship in its first degree from which the second degree derived, namely, the veneration of the patron saint of a village, hamlet, neighbourhood or fraternity. If only one family (bearing the same surname) lived in the same hamlet, then veneration passed to the third — lowest — degree of mass worship, and the saint became the tribal protector of a particular family. Precisely because the krsna slava stemmed from the veneration of a parish patron saint, terms are frequently confused as the boundaries between the degrees are often floating. The Gregorian calendar reform influenced the emergence of new krsna slavas among Catholics. The original pre–reform celebrations may be called super–celebrations and the post–reform celebrations sub–celebrations. The krsna slava was formed and developed parallelly among both Catholics and Orthodox, as is seen in significant differences in the repository of saints who are revered. The krsna slava has completely died out among Catholics in some areas, while it is very much alive in the Neretva Valley, where it is a family festivity, and in Konavle, where it is a celebration of hamlets.

Keywords: customs; Catholics; Dalmatia; krsna slava; Croatia; family patron saints

* Ivo Mišur, mag. ing. m.e. Address: Ladišina 15, 10000 Zagreb, Croatia. E-mail: ivo.misur@gmail.com